

ОРГАНІЗАЦІЯ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ОДИН ІЗ ПРІОРИТЕТНИХ ВПЛИВІВ НА РОЗВИТОК ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ: ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ З БАТЬКАМИ

У статті представлено важливість родинного виховання в процесі розвитку та становлення духовних цінностей зростаючої особистості. Встановлено, що саме в сім'ї закладається духовна основа, мораль, самобутність національного світовідчуття і світорозуміння дитини. Доведено, що суспільство зацікавлене у фізично й морально здоровій сім'ї, здатній реалізувати свій соціальний потенціал, забезпечити не лише власне виживання, а й розвиток.

Ключові слова: виховання, духовні цінності, виховний процес, почуття відповідальності, педагогічна освіта, позитивні зміни, сімейне середовище, духовна безпека, виклики.

В статті представлена проблема важливості родинного виховання в процесі розвитку та становлення духовних цінностей підрастальної особистості. Встановлено, що саме в сім'ї закладається духовна основа, мораль, самобутність національного світовідчуття і світорозуміння дитини. Доведено, що суспільство зацікавлене у фізично й морально здоровій сім'ї, здатній реалізувати свій соціальний потенціал, забезпечити не лише власне виживання, а й розвиток.

Ключевые слова: воспитание, духовные ценности, воспитательный процесс, чувство ответственности, педагогическое обучение, положительные перемены, среда семьи, духовная безопасность, требования.

In this article it is said about the importance of family education in the process of the development and getting of growing-up personal's values. This is the family lays a foundation of its child's spiritual beginning, his morals, his individual national feelings and understandings of the world. A society is interested in having a healthy family both physically and morally, because such a family could ensure both its surviving and development.

Key words: spiritual values, the process of up-bringing, the feeling of responsibility, pedagogical education, positive changes, a family environment, spiritual security, challenges.

Постановка проблеми. Без докорінного вдосконалення родинного виховання не можна домогтися значних змін у подальшому вихованні зростаючих поколінь. У сім'ї закладається духовна основа особистості, її мораль, самобутність національного світовідчуття і світорозуміння. Соціальний інститут сім'ї в суспільстві є головним, адже сприяє формуванню майбутніх поколінь та виховує гідну зміну, що забезпечуватиме розвиток та процвітання як громадян, так і всієї держави. За своєю суттю та призначенням сім'я виконує роль союзника суспільства щодо вирішення його проблем, утвердження моральних устроїв і соціалізації дітей, розвитку культури та економіки. Саме тому суспільство зацікавлене у фізично й морально здоровій сім'ї, здатній реалізувати свій соціальний потенціал, забезпечити не лише власне виживання, а й розвиток.

На превеликий жаль, упродовж минулого століття батьки поступово зняли із себе моральну відповідальність за виховання власних дітей, що призвело до зменшення ролі сім'ї в процесі виховання. Однією із важливих проблем виховання сьогодення є втрата смисложитєвих дороговказів старшого покоління, що призвело до унеможливлення передачі позитивного соціального досвіду своїм дітям та онукам. Сім'я перестала повною мірою виконувати виховні функції, покладені на неї, у зв'язку з браком цілеспрямованої, поетапної, організованої системи підготовки майбутніх батьків до виконання соціальних ролей чоловіка і дружини, батька і матері; відсутністю умов для підвищення загальнокультурного й педагогічного рівня.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Проблема батьків і дітей існує не один десяток років. Над її вирішенням досі працює чимало фахівців. Про стосунки між батьками й дітьми та напрямки родинного виховання писали ще Арістотель, Г. Сковорода, Я. Коменський, Ж. Руссо, Г. Песталоцці та ін. Важливого значення цій проблемі надавали Я. Корчак, О. Барвінський, М. Барановський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, М. Стельмахович. Серед сучасних дослідників варто відзначити В. Костіва, Б. Нікітіна та Л. Нікітіну, Л. Орбан, М. Стельмаховича та ін. Таким чином, означене питання є одним

із ключових для значної кількості педагогів, вихователів, психологів та соціальних працівників. Саме батьки першими дізнаються про успіх чи невдачі дитини, найшвидше приходять на допомогу, від них вона відчуває справжню любов і підтримку.

Метою статті є презентація в закладі загальної середньої освіти досвіду роботи з батьками, зокрема ефективних та дієвих методів, форм та прийомів щодо організації родинного виховання як одного з пріоритетних впливів на розвиток духовних цінностей особистості.

Виклад основного матеріалу. Серед усіх геніальних винаходів людства одне з провідних місць належить сім'ї, родині – групі людей, що складається із чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом [12, с. 29]. Саме вона є тим могутнім соціальним феноменом, який найчастіше об'єднує людей у родинне гніздо на основі шлюбних і кровних взаємозв'язків. Тож не дарма кажуть: коли міцна сім'я, то й сильна держава. Отже, сім'я – це неодмінна складова суспільства, тому й виховний вплив родини на формування та етнізацію особистості, щоденне наше буття переоцінити неможливо [17, с. 1].

Від виховної діяльності сім'ї сьогодні залежить не лише соціальне здоров'я суспільства, а й соціальне здоров'я держави в цілому, адже родинне виховання – перша природна й постійно діюча ланка виховання.

Традиційні уявлення про те, що слухняність і скромність є позитивними якостями, суперечать умовам «суспільства конкуренції», яке вимагає прояву ініціативи, самовпевненості, здатності протистояти тискови авторитетів.

Сучасні батьки приділяють досить мало уваги підвищенню власної педагогічної культури. Зважаючи на існування комплексу проблем, які переживає інститут сім'ї, для їх вирішення має здійснюватися не лише профілактична робота, а й цілий комплекс заходів, спрямованих на подолання існуючих проблем і надання допомоги сім'ям, що потрапили в складні життєві обставини.

Освітня прагнуть бачити всі родини щасливими, тому підтримують здорові стосунки в сім'ї, які є основою виховання. Зміст роботи школи з батьками учнів ґрунтується на їх правах і обов'язках, визначених Законом України «Про загальну середню освіту». Педагоги постійно відшукують нові методики роботи та шляхи впливу на батьків, оскільки мають чудову нагоду змінювати цей процес на краще.

Неабияку роль у розвитку дитини відіграє зацікавленість батьків її шкільним життям. Таким чином, працюючи над вирішенням поставлених завдань, освітяни будують невидимий ланцюжок між родиною і школою, який слугує на благо всім учасникам освітнього процесу. Такими «ланцюжками» сьогодні є реалізація різноманітних програм, проектів, курсів із питань родинного виховання. Серед різноманітності сучасних підходів до вдосконалення роботи з батьками в сучасному ЗЗСО належне місце займає реалізація основних положень посібника «Родина твердиня» ГО «Міжнародний шкільний проект», який надихає педагогів на працю над важливими питаннями батьківського виховання та збагачення родини багатогранними способами духовних впливів на своїх дітей. Духовне осягнення зростаючою особистістю світу людей і світу речей – це усвідомлення її як власної цінності, ціннісного ставлення до будь-якого одиничного об'єкта [4, с. 127].

Авторами посібника є: Блер Кук, доктор філософії, директор організації «International School Project»; доктори філософії Рекс Джонсон та Алан Скоулз; магістри освіти Діана Нотаро та Памела Еверлі. Над цим посібником працювали й науковці з України, зокрема кандидати педагогічних наук Ж. Володченко, Н. Яременко, Т. Галич та кандидат філологічних наук О. Рогач. Експертна група провідних освітян із Києва, Білої Церкви, Миколаєва, Кременчука, Хмельницького адаптувала посібник до умов України. Семінари-тренінги щодо роботи з цим посібником пройшли освітяни в різних містах України. Педагоги Києва, Львова, Хмельницького, Староконстантинова, Нетішина, Василькова, Білої Церкви, Миколаєва та інших міст країни вже оволоділи необхідними знаннями, порадами, матеріалами для роботи з батьками щодо родинного виховання.

Значна частина принципів батьківського виховання, що пропонуються в посібнику, застосовується для виховання дітей різновікових категорій. Академік І. Бех у монографії «Особистість на шляху до духовних цінностей» зазначає: «... нині суспільство недооцінює перетворювальну силу духовності і це надзвичайно ускладнює виховний процес...» [4, с. 72]. Саме тому ефективним є поєднання інтелектуального, соціального, морального та духовного вимірів «родинної твердині», що забезпечує позитивну результативність батьківського виховання, надає можливість родинам створити таке виховне середовище, в якому визначатиметься єдиний вектор виховних впливів на дитину з узгодженістю дій різних суб'єктів виховання.

У процесі організації навчання батьків слід урахувувати рівень їх підготовки до сприймання головних теоретичних положень методик виховання дітей у сім'ї та визначити рівень популярності викладання цього матеріалу для кожної категорії дорослих. Турбота закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) про виховання дітей у сім'ї реалізується на основі педагогічної освіти батьків, їх залучення до виховної роботи з учнями у ЗЗСО. Таким чином, педагоги мають можливість впливати на батьків через їхніх дітей, які навчаються у ЗЗСО.

Під час проведення означених занять педагоги допомагають батькам оволодіти навичками щодо зміни свого стилю виховання на більш ефективний і збалансований для того, аби стати успішними у вихованні своїх дітей. Любов до дітей є умовою повноцінного виховання в сім'ї та родині. Вона стає результатом розвитку та саморозвитку дитини, її внутрішньою духовною потребою незалежно від віку. Синівська та дочірня любов ґрунтується на родинних почуттях і є відповіддю на тепле та дбайливе ставлення до дітей, піклування, виховання. Батьки вчать не сліпій любові, а тій, що має поєднуватися з «розумними» вимогами. Дорослі пізнають ефективні форми та методи роботи зі своїми дітьми, щоб не лише надавати їм знання про відповідальність та співчуття, а й прищеплювати розуміння цінності кожної особи, добра і зла, правильного й неправильного, того, що буде та руйнує, тобто ті виміри нашого світогляду, які визначаються духовністю [16, с. 6]. Оскільки духовне здоров'я особистості є визначальним у формуванні здорового способу і стилю життя особистості, то саме аспект духовної безпеки забезпечує її від шкідливих звичок, ведення нездорового способу життя тощо.

У процесі роботи із сім'ями педагоги вчать батьків не отожднювати свою дитину з іншими

(«щоб навчався, як Юрко», «щоби слухався старших, як Наталка», «щоби грав у шахи, як Петрик»...), а допомагають їм сконцентрувати увагу на особливостях та талантах дитини, її індивідуальній траєкторії розвитку, адже саме особистісно орієнтований підхід дає змогу повною мірою розвинути неповторні якості кожної дитини, власний моральний досвід, внутрішній світ, що сприяє розкриттю творчого потенціалу, кращі моральні пріоритети, які утверджують свободу морального вибору та протистоять усередненню чи нівелюванню самої особистості. Зважаючи на це, основний акцент робиться на принципі стимулювання, який визначається вірою в сили і здібності дитини, її здатність досягати високих результатів, заохоченні до самоорганізації, самовиховання та самовдосконалення.

У ЗЗСО освітянами організовується й спеціальна виховна робота із сім'ями, в яких мають місце певні відхилення у вихованні дітей. Вона спрямовується передусім на підвищення психолого-педагогічного рівня членів таких родин. Із цією метою сім'ї залучають до загальної системи педагогічного всеобучу, влаштовують консультації з окремих питань виховання дітей у сім'ї. Індивідуальний підхід до роботи з цією категорією сімей допомагає батькам усвідомити хибність своєї поведінки, сприяє пробудженню почуття відповідальності за виховання дітей, викликає потребу перебудувати систему стосунків у сім'ї, визнати помилки та викликати бажання докорінно змінити сімейний уклад. У процесі роботи з такими батьками педагогом стає в пригоді програма духовного відродження Т. Смєльницької. Питання, що розглядаються в програмі, мають неабиякий вплив на позитивну зміну сімейних стосунків у родині, наприклад: «У молоді проблема – визначити справжнє почуття», «Хто резерви свої відкриває – у того є нові можливості», «Проблеми в нас самих», «Проблеми сучасних родин», «Життя кожної дитини починається із зачаття», «Подорож до потаємних глибин нашої душі» тощо. Із батьками, в сім'ях яких має місце відхилення у вихованні дітей, працювати досить важко, тому не слід сподіватися на швидкі результати, проте досить важливо посіяти в них сумніви щодо правильності їхньої системи виховання, змусити замислитися над її кінцевим результатом.

Доволі часто діти відчувають себе самотніми й емоційно нестійкими до зовнішніх впливів у сім'ях, де батьків поглинула бізнесова діяльність. Дітям із таких сімей і в дорослому житті, напевно, буде непросто. Завдання педагогів у роботі з такими батьками – сприяння зосередженню їхньої уваги на власних дітях із метою їх адаптації до реального життя, адже перекладання своєї відповідальності за виховання дітей на вчителів або репетиторів є недоцільним та недієвим способом вирішення проблеми. Дитині більше потрібен емоційний зв'язок саме зі своїми батьками – їхня безпосередня участь у житті важливіша, ніж будь-які матеріальні блага, що в майбутньому забезпечують навчання в ЗВО чи роботу незалежно від успіхів у ЗЗСО. При цьому ізоляція дитини від однолітків обмежує коло її спілкування, що утруднює розвиток комунікативних здібностей та вмінь знайти себе серед інших.

Не менш важливе значення в роботі щодо родинного виховання має питання створення комфортного та безпечного середовища, в якому живе та зростає дитина. І це завдання всього педагогічного колективу школи: педагогів-предметників, класних керівників, працівників соціально-психологічної служби.

Вплив сімейного оточення, ставлення батьків до дітей, способи позиціонування моральних настанов та норм у спілкуванні з дитиною, значення організації спільної діяльності з нею неабияк відображається на її психічному розвитку. Саме сім'я має в своєму арсеналі безліч ефективно-активних цілеспрямованих психологічних та педагогічних впливів на дитину, яка в ній зростає.

Кожна окрема модель родини має свої унікальні особливості та можливості, які здатні визначати вектори того чи іншого психологічного супроводу та підтримки дитини. Сімейне середовище за аналогією із освітнім середовищем можна розглядати як багатовимірне соціальне утворення, предмет теорії, експерименту та практики [7, с. 107]. Зважаючи на це, правильно сформоване сімейне середовище впливає на спосіб життя дитини, допомагаючи їй віднайти власні шляхи гармонізації із соціумом, посилюючи ступінь превентивності та пом'якшуючи вплив кризових факторів сьогодення. Працюючи з батьками в цьому напрямі, слід навчати їх важливим базовим умовам розвивального сімейного середовища, що впливають на формування психологічних особливостей особистості дитини: спільній діяльності батьків та дітей, що передбачає спілкування та взаємодію в різноманітних ситуаціях особистісного, пізнавального, ділового характеру в межах побуту, навчання, відпочинку та ін.; авторитетним та зрілим батьківським установкам (вимогливості та чуйності); зацікавленні батьків в особистісному розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних та вікових особливостей, нахилів та інтересів. У зв'язку з цим усе частіше у виховному процесі ЗЗСО знаходять своє місце спільні форми та методи роботи із батьками, які позитивно впливають на сучасного вихованця, як-от: екскурсії, колективні творчі вправи, ранки, родинні свята, оформлення альбомів, конкурси, добродійні акції, спортивні змагання, зустрічі, фестивалі, вечори, проектна діяльність, походи тощо. Форми та методи роботи творчо доповнюються та наповнюються змістом, актуальним потребам вікового і морально-духовного розвитку дитини, з урахуванням її індивідуальних особливостей.

Крім того, аби особистість змогла реалізуватися як Людина, а суспільство вибудувало громадянське суспільство з економічним процвітанням, духовним удосконаленням й екологічним підходом до світу навколо та світу в собі, необхідно, щоб сімейне середовище було правильно організованим та безпечним, зорієнтованим на саморозвиток, самозбереження й оздоровлення, що значною мірою детермінує особистісний розвиток та емоційне благополуччя всіх членів сім'ї.

Сучасна ситуація в Україні призвела до тяжких втрат – загибелі людей, важких поранень, травм (фізичних і психологічних) та, відповідно, й до переживань, що наповнюють сімейне середовище незалежно від місця проживання. Зважаючи на це, особливо гостро постає питання вивчення можливостей членів сім'ї щодо організації власної поведінки в складних життєвих обставинах як у формі психологічного захисту від травмуючих переживань, так і у формі конструктивної, перетворювальної активності, спрямованої на подолання проблем, формування своєрідного загартування та життєвої опірності труднощам. Пропаганда створення сімейного середовища, яке б характеризувалося внутрішньою організацією та структурою, допоможе сучасним родинам гідно відповідати на внутрішні та зовнішні виклики, використовуючи при цьому механізм подолання труднощів.

Висновок. Отже, лише в гармонійному, з духовним стержнем родинному колі дитина відчуватиме захист та стабільність, вибудовуючи свою взаємодію з навколишнім світом і спосіб життя, що може поширюватися на інші соціальні середовища, збагачуючи й оптимізуючи їх. Міцне сімейне середовище стане основою духовної безпеки нації, яка ґрунтується на національній самоідентифікації, що втілюється в почуттях-цінностях – «Я – Українець» – «Ми – Українці». Особистість матиме змогу прийняти історичну естафету вищих духовних надбань нації, жити і діяти на їх основі та примножувати з урахуванням викликів сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азаров А. П. Семейная педагогика / А. П. Азаров. – Москва : Политиздат, 1985. – 238 с.
2. Алексєєнко Т. Ціннісні орієнтири сімейного виховання / Т. Алексєєнко // Рідна школа. – 1987. – № 10. – С. 69–72.
3. Бардман А. М. Воспитание детей в семье / А. М. Бардман. – Москва : Педагогика, 1972. – 160 с.
4. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія / І. Д. Бех. – Київ = Чернівці : Букрек, 2018. – 296 с.
5. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с.
6. Боришевський М. Сімейне виховання як гарант морального встановлення особистості / М. Боришевський // Початкова школа. – 1995. – № 4. – С. 17–19.
7. Вовчик-Блакитна О. О. Сім'я як середовище розвитку дитини [Електронний ресурс]. URL: <http://www.apprpsychology.org.ua/data/jrn/v7/i36/12.pdf> (дата звернення: 17.01.2019).
8. Вулгаїв П. Виховання маленьких дітей в українській родині / П. Вулгаїв // На грані двох світів. – 1998. – № 1 (лютий). – С. 2–4.
9. Етнопсихічні орієнтири сімейного виховання : навч.-метод. посіб. / за ред. Л. Е. Орбан. – Івано-Франківськ : [б.в.], 1996. – 95 с.
10. Костів В. Проблеми виховання дітей із неповних сімей / В. Костів // Сподвижник української етнопедогогіки. – Івано-Франківськ, 1999. – Вип. 25. – С. 150–153. – (Серія «Педагогіка, етнопедогогіка»).
11. Крюков В. Родинно-сімейне виховання / В. Крюков // Освіта. – 1998. – 29 липня – 5 серпня. – С. 7.
12. Луцик Д. В. Українська сім'я, її виховні функції / Д. В. Луцик. – Дрогобич, 1988. – 132 с.
13. Організація роботи з батьками / за ред. М. Кривка. – Рівне, 1996. – 267 с.
14. Пінт О. О. Це вам, батьки / О. О. Пінт. – К. : Рад. шк., 1973. – 339 с.
15. Подготовка детей к школе в детском саду / под ред. Ф. А. Схина, Т. В. Тарунтаевой. – Москва : Педагогика, 1978. – 178 с.
16. Родинна твердиня : навч. посіб. – Кременчук : Християнська зоря, 2001. – 75 с.
17. Родинне виховання в системі шкільної освіти [Електронний ресурс]. URL: <http://ua.textreferat.com/referat-13156-1.htm> (дата звернення: 16.01.2019).
18. Стельмахович М. Г. Новітні перспективи родинного виховання / М. Г. Стельмахович // Рідна школа. – 1998. – № 78. – С. 3–5.
19. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1978. – 263 с.

Дата надходження до редакції: 22.01.2019 р.